

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ رَبِّ السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ
وَرَبِّ الْعَرْشِ الْمَجِيدِ
رَبِّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ
رَبِّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ
رَبِّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ
رَبِّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ
رَبِّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ
رَبِّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ

**دانشگاه آزاد اسلامی
واحد تهران مرکزی**

دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه تاریخ
پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.Sc)

گرایش: تاریخ ایران باستان

عنوان:

فرهنگ و تمدن ایلام

استاد راهنما :

دکتر نادر میر سعیدی مجدآبادی

استاد مشاور :

دکتر مهرانز بهروزی

پژوهشگر:

لیلا قنبری

تابستان ۱۳۹۱

تقدیم به

همسر عزیزم به پاس همه محبت‌ها و مساعدت‌هایش در طی تدوین این پایان نامه و نیز در مسیر پر

فراز نشیب زندگی که همواره مرا یاری نموده است از خداوند بزرگ برای ایشان سلامتی و

آرامش و شادی مسئلت دارم.

سپاس فراوان

یزدان پاک را که فرصت آموختن را به ما عطا فرمود.

حال که توفیق به اتمام رساندن مرحله از تحصیل نصیبم شده است. بر خویشتن فرض میدانم که از همه

بزرگانی در این تحقیق و مراحل دیگر زندگی مرا یاری کردند سپاس گذاری نمایم.

سپاس فراوان از پدر عزیز و مادر مهربانم که از هر قدمی که در زندگی برمی دارم بسیار شادمان می گردند و

بسیار متشکرم از سرکار خانم خیاط الیاسی که همیشه با علاقه تمام مراحل تحصیلی مرا دنبال می کند و از

هیچ کمکی برای پیشرفت من در زندگی کوتاهی نمی کند.

از جناب آقای دکتر نادر میر سعیدی استاد راهنما و خانم دکتر بهروزی استاد مشاور برای تمامی دانشی در

اختیارم گذاشتند.

زحمات بی دریغ همه بزرگان را ارج می نهم و برای همگی آنها از یزدان پاک سلامتی و موفقیت پی در پی

آرزو دارم.

لیلا قنبری

تیرماه ۱۳۹۱

فهرست

فصل اول

- ۳ ..... مقدمه
- ۵ ..... پیشینه تحقیق
- ۸ ..... بررسی منابع و مآخذ
- ۱۳ ..... فرضیه
- ۱۴ ..... پرسش‌های تحقیق
- ۱۵ ..... روش تحقیق

فصل دوم

- ۱۷ ..... نام ایلام

فصل سوم

- ۲۶ ..... جغرافیای ایلام

فصل چهارم

- ۳۱ ..... ایلام پیش از تاریخ

فصل پنجم

- ۳۴ ..... تاریخ سیاسی ایلام

فصل ششم

- ۵۹ ..... هنر ایلام (لباس، معماری، مجسمه سازی، موسیقی)

فصل هفتم

- ۱۰۸ ..... کیش و مذهب ایلامی‌ها

فصل هشتم

۱۲۵ ..... نیروی نظامی ایلام

فصل نهم

۱۳۴ ..... قوانین و حقوق ایلامی ها

فصل دهم

۱۳۹ ..... زبان و خط ایلام

فصل یازدهم

۱۵۰ ..... ریاضی در ایلام باستان

فصل دوازدهم

۱۵۶ ..... آموزش در ایلام باستان

فصل سیزدهم

۱۵۸ ..... چکیده

۱۶۰ ..... نتیجه گیری

فصل چهاردهم

۱۶۱ ..... منابع

فصل اول

مقدمه

سنگ بنای اولیه تمدن و امپراطوری‌های بزرگ ایران چون ماد و هخامنشیان پادشاهی‌های کوچک و بزرگی بوده است که در بین‌النهرین و ایلام شکل گرفته‌اند به حیات خویش ادامه دادند و در حرکت ارابه تمدن موثر می‌افتادند؛ و بعدها نیز امپراطوری‌های بزرگ ایران وارث این پادشاهی بزرگ و کوچک بوده‌اند.

یکی از تمدن‌های بسیار بزرگ و بسیار مهم در ایران باستان تمدن ایلام است که به علت کشفیات تازه باستان‌شناسی در سده‌های اخیر مورد توجه قرار گرفته است. این تمدن به علت هم‌جواری و هم‌عصری با تمدن‌های بزرگ بین‌النهرین و عظمت این تمدن‌ها تحت‌الشعاع قرار گرفته است و تمدن ایلام در سایه این تمدن‌ها واقع شده و دیده نشده است. یافته‌های باستان‌شناسی در سده‌های اخیر غبار از روی این تمدن به کنار می‌زنند و این سرزمین را نه عنوان سرزمین الصاق شده به بین‌النهرین و تحت لوای آن تمدن بلکه تمدنی مستقل، دارای پادشاهی، هنر، تاریخ، معماری، زبان، خط مطرح می‌کند.

این تمدن با وجود اینکه از زمان ورودش به تاریخ که از ۲۷۵۰ قبل از میلاد در تاریخ مکتوب سومریان مطرح می‌شود و ما باید برای بیرون کشیدن نام هر یک از پادشاهان ایلام از هزار توی تاریخ، تمدن‌های هم‌جواری چون آشور، سومر، اکد و بین‌النهرین را مطالعه کنیم ولی هیچ‌گاه نمی‌بایست فراموش کنیم این مردمان دارای حکومت مستقل و پادشاهی بوده‌اند. هر چند در بیشتر جنگ‌ها محقق شده در بین ایلام و دیگر تمدن‌ها پیروز تمدن‌های آشور و سومر بوده‌اند ولی هیچ‌گاه ایلامیان به عنوان طرف دیگر جنگ دست و پا بسته عمل نکرده‌اند بلکه همواره در صدد تلافی حملات بوده‌اند و یا به علت قدرت نظامی برتر تمدن مقابل پیمان اتحاد و یا صلح بسته‌اند برای مثال سومریان تن به پیمان اتحادی بین‌نرام-سین (۲۲۵۵-۲۲۹۱ قبل از میلاد) جانشین مین شوتوسو آخرین فرمانروای بزرگ ساراگونی که با هیته پادشاه ایلام که پس از هلو از اون به سلطنت رسیده است دادند. این پیمان اولین سند بزرگ ایلامی‌ها است این سند از شوش بدست آمده و هم‌اکنون در موزه لوور نگهداری می‌شود. لوح به صورت مکعبی است که در دو جهت آن نوشته شده است. شش ستون دارد که

متأسفانه به شدت آسیب دیده است؛ نکته جالب که در این جنگ‌ها اتفاق افتاده با وجود پیروزی تمدن مقابل هر زمان که سومریان به سلاح ایلامی دست می‌یافتند بر خود می‌بالیدند که این امر نشانه ارزشمند بودن منابع سرزمین ایلام و هنر ساخت سلاح به دست این مردمان بوده است و بارقه‌ای از تمدن و هنر ایلام را برای ما از پس هزارها نمایش می‌گذارد. کلیه اشیاء، تندیس، کتیبه، بناهای که از پس آوارهای هزاران ساله خارج می‌شود در منتهی زیبایی و ظرافت هستند که دلیل دیگر بر هنر و تمدن والای ایلامیان است و از گذر زمان دراز بر این مردم و این سرزمین و به وجود آمدن تمدنی شایسته حکایت می‌کند. علاوه بر هنری که این مردمان در ساخت تندیس‌ها، معماری و مهره‌ها بکار می‌بردند باید از قوانین ساری و جاری که در ایلام باستان وجود داشته و به آن عمل می‌شده نیز اشاره کنیم که نشانه دیگری از تمدن و پیشرفت اجتماعی مردمان ایلام است.

بنابراین تمامی شواهد دال بر این است ما با تمدنی بزرگ در ایران باستان مواجه هستیم که ابداً کوچک و کم اهمیت نیست بلکه یافته‌های ما از مردمان اندک است و اگر پژوهش‌های علمی در مورد این دوران تاریخی ادامه پیدا کند دور نیست زمانی که ما به این دوره تاریخی احاطه علمی پیدا کنیم و از ورای این دریچه علمی بتوانیم نقاط تاریک دیگر تمدن سرزمینمان را روشن نماییم.

به همین منظور و با توجه به علاقه پژوهشگر برای بررسی این تمدن درصدد آن است که با بضاعت اندک دانش و با وجود محدودیت منابع خود بتواند گامی هر چند کوچک در راه شناسایی تمدن بزرگ ایران باستان بردارد.

پیشینه تحقیق

• کتاب مقدس

کتاب مقدس تنها منبعی است که قبل از پژوهش‌های باستان‌شناسی نام ایلام را به وضوح می‌برد و از ایلامیان به عنوان نوادگان موسی، قوم ایلامی و در پایان باب‌ها به صورت یک حکومت یا یک تمدن یاد می‌کند.

• باستان‌شناسان

۱. لفتوس انگلیسی حفاری در ارگ شوش در سال ۱۸۵۰
۲. دیولافوای فرانسوی و همسرش در سال ۱۸۸۴ تا ۱۸۸۶ حفاران شوش
۳. ژاک دومورگان در سال ۱۸۸۹ تا ۱۹۱۳
۴. رولان دومنکم (۱۹۳۹ و ۱۹۰۸ مطابق با ۱۳۱۸ - ۱۲۸۷ شمسی)
۵. رومن گیر شمن در سال ۱۹۴۶ شوش
۶. گوتبه ولانبر در سال ۱۹۰۳ در تپه موسیان
۷. فرانس استولتسه و اندراس در سال ۱۸۷۶ در جنوبی‌ترین نقطه ایلام (بوشهر)
۸. موریس پزار در سال ۱۹۱۳ در محله سبز آباد امروزی
۹. رومن گیر شمن در سال ۱۹۵۱ تا ۱۹۶۲
۱۰. دلوگاز و هلن کانتور در سال ۱۹۶۲ تا ۱۹۶۳ از موسسه شرق‌شناسی شیکاگو در چغامیش
۱۱. فرانک هول و کنت فلانری در سال ۱۹۶۱ در علی کش در غرب موسیان
۱۲. دکتر گرملیتسا در سال ۱۹۶۲ سواحل رود خانه دز
۱۳. لایارد انگلیسی در سال ۱۸۴۰ تا ۱۸۴۲ یادمان‌های صخره‌ای را کشف کرد
۱۴. لویی واندن برگ در سال ۱۹۶۲ در شوش
۱۵. ارنست هرتسلفد در سال ۱۹۲۴ کشف سنگ نگاره‌ای از گورنکان
۱۶. سراورل استاین در قلعه تل در جنوب ایذه (سال ۱۹۳۵ مطابق با ۱۳۱۴ شمسی)
۱۷. وینست شایل کاشف یافته‌های مکتوب

۱۸. استیو کشیش دومینکنی در سال ۱۹۴۰ کتیبه خوان شوشی
۱۹. وایسباخ در سال در سال ۱۹۴۴
۲۰. هیئت گرانت و فوتر ینگهام (۱۸۰۹ میلادی برابر ۱۱۸۸ شمسی) محل تحقیق لرستان
۲۱. هیئت ویلیام مونتیت و جان مکدونالد کنیر (۱۸۱۰ میلادی برابر با ۱۱۸۹ شمسی) محل تحقیق شوش
۲۲. هیئت گردون (۱۸۱۱ میلادی برابر ۱۱۹۰ شمسی) محل تحقیق شوش
۲۳. آستن هنری لایارد (۱۸۴۰ میلادی برابر ۱۲۱۹ شمسی) محل تحقیق شوش
۲۴. هیئت حفاری ویلیام نوفتوس (۱۸۵۲ میلادی برابر ۱۲۳۱ شمسی) محل تحقیق شوش
۲۵. هیئت حفاری ویلیام فنویک و ویلیامز (۱۸۵۱ میلادی برابر ۱۲۳۰ شمسی) محل تحقیق شوش
۲۶. هیئت حفاری گوتیر و لامپر (۱۹۰۳ الی ۱۹۰۴ میلادی مطابق با ۱۲۸۲-۱۲۸۳ محل تحقیق دهلران - تپه‌های موسیان)
۲۷. هیئت حفاری پروفیسور روبرت دایسون (۱۹۵۴ میلادی برابر ۱۳۳۳ شمسی) محل تحقیق شوش
۲۸. هیئت بررسی دکتر روبرت آدامز (۱۹۶۰ الی ۱۹۶۱ میلادی مطابق با ۱۳۴۰ شمسی) محل تحقیق خوزستان
۲۹. هیئت حفاری ژان پرو (۱۹۶۸ الی ۱۹۷۷ میلادی برابر ۱۳۴۷ الی ۱۳۵۶ شمسی) محل تحقیق شوش
۳۰. هیئت حفاری دلفوس (۱۹۷۷ الی ۱۹۶۸ برابر ۱۳۴۸-۱۳۵۳ شمسی) محل تحقیق شوش
۳۱. هیئت حفاری پروفیسور هنری رایت (۱۹۳۷ الی ۱۹۶۸ میلادی برابر ۱۳۴۷-۱۳۵۲ شمسی) محل تحقیق دهلران
- تپه فرخ آباد
۳۲. هیئت بررسی پرفیسور الیزابت کارتر (۱۹۶۹ الی ۱۹۷۰ برابر ۱۳۴۸-۱۳۴۹ شمسی) محل تحقیق شوش
۳۳. هیئت حفاری هاروی وایس (۱۹۷۰ الی ۱۹۷۱ میلادی برابر ۱۳۴۹-۱۳۵۰ شمسی) محل تحقیق قبر تپه شیخان در سی کیلومتری دزفول
۳۴. هیئت حفاری پروفیسور هانس نسیان (۱۹۷۰ میلادی برابر با ۱۳۴۹ شمسی) محل تحقیق بهبهان
۳۵. هیئت بررسی دکتر سعید گنجوی (۱۳۵۱ الی ۱۳۵۵) محل تحقیق شوش
۳۶. هیئت حفاری پرفیسور آنی زاگال (در سال ۱۹۷۵ - ۱۹۷۴ میلادی مطابق با ۱۳۵۳-۵۴)

۳۷. هیئت حفاری و بررسی گیربگوری جانفس (در سالهای ۱۹۷۴ میلادی ۵۴-۱۳۵۳) خوزستان - شوش

۳۸. هیئت حفاری از جان در سال ۱۳۶۱ - بهبهان

• مورخین و ایلام شناسان

۱. جرج کامرون (آن، آربر میشیگان) کتاب ایران در سپیده دم تاریخ
۲. بهزاد مفیدی مقاله‌ای در خبرگزاری ایسنا
۳. نادر میر سعیدی کتاب ایران باستان
۴. یوسف مجید زاده کتاب تاریخ و تمدن ایلام
۵. پیر آمیه کتاب تاریخ ایلام
۶. پرویز رجبی کتاب هزاره‌های گمشده
۷. ایرج اسکندری کتاب در تاریکی هزاره‌ها
۸. امان... قریشی کتاب آب و کوه در اساطیر ایران و هند
۹. ریچارد نلسون فرای ریچارد کتاب تاریخ ایران باستان
۱۰. جیمز هال کتاب فرهنگ نگاره‌ای در هنر شرق و غرب
۱۱. پرادا ایدات کتاب هنر ایران باستان (تمدن‌های پیش از اسلام)

بررسی منابع و مآخذ**شهریاری ایلام**

کتاب یاد شده اثر والتر هینتس ایران شناس نامی قرن نوزدهم می‌باشد. او کارهای دیگری نیز درباره تاریخ و زبان و فرهنگ ایران دارد که همگی از آثار بسیار مهم می‌باشند او به سال (۱۹۵۷ تا ۱۹۵۰) دو بار استاد کرسی دار و رئیس بخش ایران شناسی دانشگاه گوتین شد و تا هنگام بازنشستگی این مقام را با حیثیت و آوازه جهانی حفظ کرد؛ و اما کتاب شهریاری ایلام، تاریخ ایلام تاریخ پررمز و رازی است ایلام با اینکه پا به پای بین‌النهرین باستان حضوری سر زنده داشته است. ولی اطلاعات زیادی از آن نداریم از همین روی تا زمان تألیف کتاب حاضر هیچ کدام از مورخان در خود ندیده بودند که وارد میدان تاریخ ایلام شوند. البته پیش از آن جرج کامرون در سال ۱۹۳۶ کتاب ایران در سپیده دم تاریخ را نوشته بود و در آن نیم نگاهی به تاریخ سیاسی ایلام انداخته بود. هینتس که خود باز خواننده خط کهن و مخطوط ایلامی است کوشیده است با نگاهی ژرف همه دستاوردهای باستان‌شناسان را به خدمت گرفته و دست کم سایه ستون فقرات تاریخ و فرهنگ قومی ناشناخته را به تصویر درآورد. این کتاب در سال ۱۹۶۴ به رشته تحریر در آمد و ۴۲ سال بعد پرویز رجبی آن را به فارسی ترجمه کرد. اگر هینتس امروز کتاب را می‌نوشت حرف بیش‌تری برای گفتن داشت. کتاب یاد شده می‌کوشد در نگاه تاریخی ما جای خالی ایلام را پر کند. نه تنها کلیات رویدادهای بیرونی بلکه آنچه که امروزه می‌توان از فرهنگ ایلام استیفا کرد در این کتاب تصویر شده است زبان و خط، دین، حقوق و هنر البته با کمبود منابع و به دلیل دشواری‌ها در تعبیر متون بسیاری از مسائل مبهم می‌ماند. والتر هینتس در نهایت فروتنی به ناقص بودن اطلاعاتش معترف است؛ و امیدوار است بارقه نوری بر تاریکی تاریخ ایلام بتابد.

تاریخ سیاسی ایلام

این کتاب اثر دکتر نادر میر سعیدی است. نویسنده در سال ۱۳۳۵ در تهران متولد شد. دارای دکترای تاریخ ایران قبل از اسلام از دانشگاه آزاد است. وهم اکنون استاد در واحدهای مختلف همان دانشگاه است. تألیفات و پژوهش‌های زیادی پیرامون ایران باستان دارد از جمله کتاب حاضر تاریخ سیاسی ایلام نویسنده در تألیف این کتاب از تمامی منابع موجود استفاده کرده تا زوایای پنهان این تمدن را بازسازی کند. این کتاب با استفاده تاریخ سومر و بین‌النهرین، اکد، گوتیها توانسته به تاریخ ظهور تقریبی این تمدن برسد. تقسیمات مختلف پادشاهی ایلام و نیز نحوه سقوط و استقلال هر سلسله از سلسله بعدی

از نقاط قوت این کتاب است؛ و با توجه به اینکه تألیفات در مورد این دوره تاریخی بسیار قلیل است ارزش این کتاب را صد چندان می‌کند. نثر روان و شیوه نگارش روشن و به دور از ابهام نویسنده نیز بر ارزش‌های این کتاب صحنه می‌گذارد؛ و چون تألیفات موجود در مورد ایلام پراکنده است انسجام این کتاب می‌تواند به پژوهش‌گران در مورد هر قسمت از تاریخ ایلام و همسایگان آن کمک شایانی کند. دکتر میر سعیدی کار را در مورد تمدن ایلام تمام شده نمی‌داند؛ و امیدوار است یافته باستان‌شناسی به روشن شدن زوایای تاریک این تمدن کمک کند.

تاریخ ایران از آغاز تا اسلام

این کتاب اثر ماندگار رومن گیر شمن مورخ و باستان‌شناس نامی قرن نوزدهم است. این مورخ شهیر در سال ۱۸۹۵ در فرانسه متولد شد. تحصیلات عالی و مدرسه عالی لوور به پایان رسانید. اولین کار تجربی او زمانی بود که همراه با یک هیئت باستان‌شناسی فرانسوی به تلو واقع در کشور عراق رفت (۱۹۳۰). در سال‌های بعد در رأس هیئتی به ایران آمد و به حفاری‌های در گیلان، لرستان، اسدآباد و سیلک پرداخت.

در ۱۹۳۵ به منظور کشفیات باستانی عازم شهر شاپور شد، شهری که ساسانیان در قرن سوم میلادی بنیان‌گذاری کرده بودند. در سال ۱۹۳۶ به عنوان یکی از اعضای هیئت باستان‌شناسی فرانسوی به افغانستان رفت و در سال ۱۹۴۱ به ریاست این هیئت منصوب شد. پس از پایان جنگ بین‌الملل دوم یک بار دیگر از سوی دولت فرانسه مأموریت یافت تا به اکتشافاتی در ایران پردازد. وی در سال ۱۹۴۹ سفری به کوه‌های صعب‌العبور بختیاری کرد و برای اولین بار در ایران موفق به کشف غاری که مسکن انسان‌های عصر نو سنگی بود گردید.

گیرشمن آثار زیادی در زمینه باستان‌شناسی، تاریخ، کتیبه، و سکه‌های ایران و افغانستان از خود به یادگار گذاشته و بارها از طرف انجمن‌های مختلف از او تجلیل به عمل آمده و اهم خدمات فرهنگی وی از این قرار است:

أ. کاوش‌های تپه گیان در نزدیک نهاوند با همکاری دکتر کنتنو از سلسله انتشارات باستان‌شناسی، پاریس، ۱۹۳۵

ب. کاوش‌های سیلک، جلد ۱ لوور-از سلسله انتشارات باستان‌شناسی، جلد ۴، پاریس

ج. کاوش‌های سیلک، جلد ۲ لوور-از سلسله انتشارات باستان‌شناسی، جلد ۵، پاریس، ۱۹۳۹

د. یافته‌های باستان‌شناسی و تاریخی درباره کوشانیان، خاطرات هیئت باستان‌شناسی فرانسوی در افغانستان جلد ۱۳،

انستیتوی فرانسوی باستان‌شناسی شرقی قاهره ۱۹۴۸

۵. کتاب ایران از آغاز تا ظهور اسلام، چاپ پاریس ۱۹۵۱

از ویژگی‌های کارهای او علاوه بر شرح روند تاریخی و ذکر نام‌ها جنگ‌ها و فتوحات به ذکر مذاهب، هنر، خط و ادبیات و علوم، زندگی اجتماعی و اقتصادی مردم نیز پرداخته و ابزارهای ضروری زندگی، لوازم آرایش، مجسمه سازی، معماری و دیگر آداب توده‌های مردم، در دوران مختلف تاریخ را، مورد بررسی قرار داده است. این دانشمند توانسته با کوشش‌های ارزنده خود غبار از تمدن ایران بزدايد و دریچه‌های روشن‌تری از تاریخ و فرهنگ این سرزمین را بروی ما بگشاید.

ایران در سپیده دم تاریخ

جورج گلن کامرون ژوئیه ۱۹۰۵ در پنسیلوانیا متولد شد ۱۴ سپتامبر ۱۹۷۹ در دانشگاه آن آربر میشیگان، تحصیلات کارشناسی آغاز کرد؛ و در رشته زبان‌های شرقی در دانشگاه شیکاگو تحصیلات خود را به پایان رساند و در سال ۱۹۳۲ درجه دکتری گرفت. مدتی در مؤسسه زبان‌های شرقی دانشگاه شیکاگو به تدریس اشتغال داشت. در سال ۱۹۴۸ شیکاگو را ترک کرد و بخش مطالعات شرقی را در دانشگاه میشیگان در آن آربر بنیان نهاد. جورج کامرون به عنوان صاحب نظر کم ماندی در زمینه مطالعات زبان‌ها و تاریخ شرق باستان، و به خصوص در زبان ایلامی شناخته می‌شد. کتاب او با نام «ایران در سپیده دم تاریخ» که در سال ۱۹۳۶ منتشر شد هنوز مرجع عمده‌ای در تاریخ ایلام به شمار می‌آید.

کتاب ایران در سپیده دم تاریخ، یکی از مهم‌ترین و محققانه‌ترین آثار است که تاریخ ایران باستان را تا آغاز مادها و هخامنشیان (یعنی تا آمدن آریاییان به ایران) بازگو می‌کند. این کتاب در واقع سپیده دم تاریخ ایران است و از دورانی سخن می‌گوید که هنوز هم در ایران ناشناخته باقی مانده است. کتاب حاضر بررسی دقیقی است از تاریخ نخستین ایران و ایلام و آغاز روزگار آریاییان و به گونه‌ای تألیف یافته که هم برای پژوهندگان و هم خوانندگان عادی سودمند و فهم پذیر است.

این کتاب توسط حسن انوشه ترجمه شده است. به نظر پژوهشگر مهم‌ترین قسمت این کتاب اطلاعاتی است که این کتاب در مورد دوران مورد مطالعه پژوهشگر یعنی ایلام می‌دهد جورج کامرون با علاقه فراوان به تحقیق در مورد ایران در دوران‌های مختلف پرداخته و با دقت فراوان مطالب علمی را نگاشته و نتیجه‌گیری کرده است. ولی در مورد ایلام باید

گذشته از علاقه دقت و ممارست نباید نادیده گرفت نویسنده در مورد قسمتی از تاریخ به تحقیق پرداخته که خیلی کم سخن گفته شده و تحقیق شده است حتی هم اکنون نیز ایلام جز دوران‌های ناشناخته و مجهول تاریخ ایران است و هر صفحه در مورد ایلام که جرج کامرون و دیگران نگاشته‌اند بی شک زحمت زیاد و رنج فراوانی برده است. به هر رو این کتاب یکی از ارزشمندترین و معتبرترین کتب در زمینه ایلام است. که اکنون نیز جز کتب مرجع به حساب می‌آید پژوهشگر در نگارش این پایان نامه از قسمت‌های مختلف به خصوص زبان ایلامی بهره فراوان برده است.

تاریخ ایران

مؤلف این کتاب سر پرسی مولس‌ورث سایکس (Sir Percy Molesworth Sykes) (متولد ۲۸ فوریه ۱۸۶۷ / ۱۲۴۶ خورشیدی - درگذشته ۱۱ ژوئن ۱۹۴۵ / ۱۳۲۴ خورشیدی) ژنرال، نویسنده، و جغرافیدان انگلیسی است. سر پرسی سایکس (۱۸۶۷ - ۱۹۴۵) نظامی، دیپلمات و ایران‌شناس انگلیسی در آموزشگاه راگبی و دانشکده افسری ساند هرست درس خواند. در سال ۱۸۸۸ به ارتش پیوست، به هند رفت و در آنجا زبان فارسی آموخت. در سال ۱۸۹۳ برای انجام مأموریت‌های سیاسی و نظامی به ایران سفر کرد. وی بانی کنسولگری‌های انگلیس در کرمان و سیستان و مشاور و دستیار نماینده دولت بریتانیا در مشهد و ترکستان چین شد و به درجه ژنرالی ارتقا یافت. بین سال‌های ۱۹۱۸ - ۱۹۱۶ پلیس جنوب ایران را پایه‌ریزی کرد و در آن زمان نقشی پیچیده در امور داخلی ایران ایفا کرد. در سال ۱۹۲۰ از کارهای دولت کناره گرفت و به انگلیس بازگشت. کتاب‌های «۱۰ هزار مایل در ایران»، «تاریخ ایران»، «تاریخ کرمان، اکتشافات جغرافیایی» و «تاریخ افغانستان» از جمله آثار اوست.

انتشارات نگاه کتاب «تاریخ ایران» او را با ترجمه محمد تقی فخر داعی گیلانی منتشر و در دو جلد وارد بازار کتاب کرده است.

این کتاب جزو آثار کلاسیک درباره تاریخ ایران است که با روش تاریخ‌نگاری تحلیلی و وقایع‌نگاران به نگارش درآمده و در زمان خود جامع‌تر از این اثر، درباره تاریخ ایران نوشته نشده است.

سایکس در گردآوردن مواد و جمع‌آوری مدارک و اسناد این کتاب، سال‌ها کوشیده است. او تقریباً همه منابع قدیم و جدید زمان خود را از رومی، سریانی، یونانی، ارمنی، عربی و... - به خصوص کتاب‌هایی که در ۲۰۰ سال پیش از

خود نوشته شده بود - از نظر گذراننده و ۲۵ سال از عمرش را نیز در خاک ایران در نواحی مختلف به سر برده بود و مشاهدات و مطالعاتی عمیق داشت. او سرگذشت ایران را از قدیم‌ترین ادوار تا زمان خود (نیمه قرن ۲۰) مطابق روایات مورخان شرق و غرب و آثار مکشوفه باز کرده و کشفیات مهمی که از حفاری‌ها و کاوش‌های ایران در فاصله ۱۹۲۰ تا ۱۹۳۰ به دست آمده را در این کتاب مورد استفاده قرار داده است. او در فصل‌هایی به تحلیل امور اجتماعی ایران، عادات، قوانین، هنر، ارتش، زبان، ادبیات، فرهنگ، معماری و حتی بحث درباره زنان ایرانی پرداخته و به دین و فرهنگ ایران توجه دقیق داشته است. از اصول کیش زرتشت در ایران باستان مشروح سخن گفته و در متأثر شدن این مذهب از تورانیان و نیز تأثیر آن بر مذهب یهود دقت نظر داشته است. این کتاب دوجلدی از تشکیل فلات ایران و تبیین ویژگی‌های جغرافیایی حوزه تمدنی ایران باستان آغاز می‌شود و با گذر از امپراتوری‌ها و ادیان و مردم پیش از اسلام به اعصار متأخر می‌رسد. پژوهشگر در نگارش این پایان‌نامه در قسمت پیش از تاریخ در مورد آثار پارینه سنگی ایلام باستان بهره فراوان برده است.

فرضیه

تمدن فرهنگ ایلام بر اساس تاریخ درازی که از آن می‌گذرد توانسته است مسیر پیشرفت طی کند و با اخذ بسیاری از نمادهای تمدن از همسایگان هم جوار خود و اعتلای سطح آن گام به گام به سوی تمدنی در خور تأمل حرکت کند. یکی از نشانه‌های تمدن که ایجاد حکومت می‌باشد با توجه به قدرت حکومت‌های هم جوار بسیار عالی در این سرزمین رشد کرده و ایجاد پادشاهی نموده است که این پادشاهی گاهی در زمان قدرت خود تا مرزهای بین‌النهرین را در نوردیده است و هیچ‌گاه این سرزمین در زمان حیات سیاسی خود همچون ایالت امپراطوری‌های دیگر نبوده است و استقلال خود را به صورت نسبی حفظ کرده است و در دیگر مسائل فرهنگی و هنری و قانونی هیچ‌گاه به صورت وام دار تمام عیار فرهنگ و تمدن بین‌النهرین نبوده‌اند برای مثال ایلامی‌ها با وجود اخذ خط از سومریان در پیشرفت آن و تبدیل خط تصویری به خط الفبائی نهایت سعی و تلاش خود را کرده است.

ایلامی‌ها را باید هم‌تراز با سایر تمدن‌های بین‌النهرین در نظر آورد اگر جانب انصاف را در مورد این تمدن رعایت کنیم اگر نگوئیم این تمدن سهم بیشتری از تمدن‌های دیگر دارد باید اذعان کنیم سهم ایلامیان کمتر از دیگر تمدن‌ها نیست.

فرضیه رقیب

ایلامیان هر آنچه به عنوان تمدن به مورخین قرن بیستم و بیست و یکم عرضه کرده‌اند از تمدن‌های هم جوار کسب نموده‌اند و فقط توانسته‌اند با بومی کردن آن سازه‌هایی به نام خود در سرزمین ایلام ایجاد کنند و پایه گذار یک حکومت محلی و پادشاهی بوده‌اند که در کلیه زمان‌ها به عنوان یک دولت متوسط و ضعیف به نظر می‌آمدند. علل اهمیت سرزمین ایلام نسبت به سرزمین‌های هم جوار به دلیل دسترسی ایلامیان به منابع طبیعی بوده است نه نوع حکومت، پیشرفت نظامی اجتماعی و دارا بودن جامعه متمدن و مرفقی!

متغیر مستقل: فرهنگ و تمدن

متغیر وابسته: ایلام

کلید واژه ها: ایلام، فرهنگ، تمدن، مذهب، هنر، مذهب، خط، حقوق، زبان

پرسش‌های تحقیق

سؤال اصلی

- فرهنگ و تمدن ایلام باستان تا چه اندازه مترقی و پیشرفته بوده است؟

سؤال فرعی

۱. سهم ایلامیان در پیشرفت زبان و خط چگونه بوده است؟
۲. پیشرفت مفرغ به دست ایلامیان چگونه اتفاق افتاد؟
۳. نظام سیاسی و شیوه حکومت ایلامیان چگونه بوده است؟
۴. جامعه اجتماعی ایلامیان بر چه پایه اساسی قانونی اداره می‌شد؟
۵. نوع مذهب ایلامیان و خدایانی که توسط ایلامیان پرستش می‌شده چه بوده است؟
۶. میزان تاثیر ایلام از تمدن‌های همجوار تا چه اندازه بوده است؟

فرضیه‌های فرعی

۱. ایلامیان بیش از سایر ملل هم عصر و همجوار خود در اعتلای خط کوشیده‌اند.
۲. به علت نیاز این مردمان به ساخت تجهیزات جنگی و دسترسی ایلامیان به منابع فلزی پیشرفت مفرغ به سرعت در این سرزمین اتفاق افتاد.
۳. نظام سیاسی در ایلام پادشاهی بر اساس رسیدن به شاهی از طریق خانوادگی بود.
۴. جامعه اجتماعی ایلامیان بر اساس قوانین مذهبی اداره می‌شد.
۵. مذهب ایلامیان منشا گرفته از خدایان متعددی بود که در راس آن مار و الهه‌های گوناگون وجود داشت.
۶. میزان تاثیر ایلام از تمدن‌های همجوار بسیار زیاد بوده چون در اکثر موارد قوم مغلوب محسوب می‌شده‌اند.

روش تحقیق

روش تحقیق در این پایان نامه به صورت تحلیلی و توصیفی از منابع و مآخذهای ایرانی و خارجی و یافته‌های باستان‌شناسی است؛ و چون در این روش پژوهشگر به این نتیجه رسید که حتی در صورت دیدن کلیه منابع و مآخذ و گردآوری مطالب پژوهشگر به نوعی تکرار مطالب گفته شده خواهد رسید بنابراین سعی کرد. که روش جدیدی برای بیان آنچه فرهنگ و تمدن ایلام نامیده می‌شود پیدا کند به ترتیب که هر آنچه از نشانه‌های فرهنگ و تمدن ایلام باستان را دارد. با متخصصین غیر تاریخی آن مطرح نمودم و نظرات آنان را خواستم مثلاً در مورد حقوق دوره ایلام هر مورد را که در ایلام باستان به عنوان قوانین حقوقی وضع و رعایت می‌شد با حقوق‌دانان مطرح کردیم به عنوان مثال قوانین مربوط ارث را با حقوق‌دانان مطرح نمودم و آن‌ها از پیشرفت ایلام باستان در مورد مبحث ارث بسیار شگفت زده شدند و جالب اینجاست که حقوق‌دانان در جامعه مورد بحث از لحاظ ایجاد و اجرای قوانین بسیار پیشرفته متری خواندند؛ و این قوانین را در آن برهه از تاریخ متری و جامعه آن دوره دارای مدنیته درخور تأمل خوانند در مورد لباس و تندیس‌ها و معماری و بقیه موارد نیز به همین ترتیب عمل کردم؛ و جز معرفی آثار باقی مانده و بررسی تاریخی آن‌ها پژوهشی بی‌طرفانه تر و از ورای تاریخ صورت گرفت و این بار آنچه در آن دوران تاریخی در آن سرزمین می‌گذشت از دیدگاه یک موسیقی‌دان و یک معمار و یا طراح لباس به آن نگریسته شد؛ و به اطلاعات و نظرات بکر و دست خورده‌ای در مورد این دوره تاریخی رسیدیم. حتی در بسیاری از موارد در این پایان نامه پا از این هم فراتر گذاشتیم و در مورد حقوق وقتی همه نکات برای عده کثیری از فارغ‌تحصیلان حقوق شرح دادیم از ما خواستند که با انتشار این مطالب تاریخچه حقوق را در ایران و جهان می‌توانیم تصحیح کنیم. با تمام سعی که پژوهشگر در بررسی ایلام کرده معترف است کار در همین جا به پایان نرسیده و این امید را دارد که در آینده از روش‌های بهتری برای مطالعه ایلام و سرزمین ایران استفاده گردد؛ و زوایای کشف نشده این تاریخ سرزمین روشن گردد.

در تدوین این پایان نامه مشکلات اساسی کم بودن منابع و نیز منابع ترجمه نشده‌ای بود که می‌بایست از اروپا یا امریکا تهیه می‌شد. برای تهیه این کتب باید ما پس از پرداختن وجه کتاب از کشور ثالث کتاب را تهیه می‌کردیم که برای پژوهشگر سفر به کشور ثالث امکان‌پذیر نبود بنابراین از سایت‌های دیگر به صورت قطعه قطعه کتاب را تهیه کرده و در حد توان خود آن‌را ترجمه کرده و در پایان نامه بکار بردیم.

مشکل دیگر بررسی نشدن کامل سرزمین‌های تحت پادشاهی ایلام مثل شوش، هفت تپه و چغازنبیل است که اطلاعات ما بسیار اندک است و گاه گذاری با یک حفاری یک باستان شناس اروپائی میزان اندکی بر دانش ما می‌افزاید و ایده‌های قبلی ما را بسیار تحت تأثیر قرار می‌دهد. این مورد کاملاً پیرامون انقراض ایلامیان و آغاز پادشاهی هخامنشیان در فصل سیاسی به آن پرداخته شده.